

Dorn Ernő: A kulturális alapú gazdaságfejlesztés helyzete, lehetőségei Tolna vármegyében

1. Előzmények, témaválasztás, aktualitás

2018-ban készült korábbi szakdolgozatom címe www.csakatolnamegyei.hu - Tolna megyei helyi termékek, kézműves termékek online értékesítési lehetőségének vizsgálata volt. A dolgozatban bemutattam a helyi termékek, kézműves termékek piacán a keresleti és kínálati oldalt, a különböző értékesítési csatornákat általában hazánkban, majd később szűkítve Tolna vármegyében. A dolgozatban egy projektet is bemutattam, ami egy weboldal létrehozása lenne, aminek segítségével összeköthető lenne a már említett piacok keresleti és kínálati oldala.

A témaválasztás további okai:

- Jelenleg a Nemzeti Művelődési Intézet Tolna Vármegyei Igazgatóságán dolgozom módszertani referensként és a téma kapcsolódik több szálon is a tevékenységgel, amit végzünk. Pl.: hagyományőrzés, kulturális turizmus, települési értéktárak, vagy maga a kulturális alapú gazdaságfejlesztés.
- 2017-ben megújult a kulturális törvény, a 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról (továbbiakban egységesen 1997. évi CXL. törvény). A törvényben az egyik változtatás, hogy a települési önkormányzatok által nyújtandó közművelődési alapszolgáltatások közé bekerült a kulturális alapú gazdaságfejlesztés is, ami azt jelenti, hogy az önkormányzatok választhatják kötelezően ellátandó közművelődési tevékenységként. A kulturális központoknak pedig kötelezően el kell látni az összes alapszolgáltatást, ebből pedig három is van Tolna vármegyében.
- A 2023 márciusában került megrendezésre a Nemzeti Művelődési Intézet XVII. stratégiai konferenciája, melynek témája a Kulturális alapú gazdaságfejlesztés - Közművelődés és gazdaság együttműködése volt.

2. A kutatás célja és módszertana

A kutatásom a Tolna vármegyei kulturális gazdaságfejlesztési törekvések feltárását és bemutatását célozza meg, mind a 109 települést kutatva. A kutatás hipotézise: a vármegye mind a 109 településén folyik (vagy az elmúlt 10 évben folyt) olyan tevékenység, amely illeszkedik a kulturális alapú gazdaságfejlesztés fogalmi körébe. Emellett megfogalmaztam két kutatási kérdést is: egyrészt, hogy milyen kulturális gazdaságfejlesztési törekvések valósultak meg Tolna vármegyében az elmúlt 10 évben, másrészt, hogy a kulturális alapú gazdaságfejlesztés milyen módon kapcsolódik a Tolna vármegyei települések közművelődési feladatellátásához.

A kutatást a szakirodalom áttekintésével kezdtem, hogy meghatározzam a kulturális alapú gazdaságfejlesztés, valamint a hozzá kapcsolódó területek fogalmát, fogalmait (pl.: helyi gazdaságfejlesztés, kulturális vidékfejlesztés, kulturális ipar, kulturális tőke, kulturális örökség, kulturális turizmus). A további kutatáshoz a mintát a vármegye 109 települése adta. A kutatás során mind primer, mind szekunder adatokat gyűjtöttem.

A *primer kutatás*: kérdőíves lekérdezés, első körben célirányosan a kérdőív kiküldése email-ben. A célirányos kiválasztás ebben az esetben azt jelenti, hogy a településen feladatot ellátó közművelődési szakemberek kapták meg a kérdőívet, ahol nem volt szakember, ott egyéb kulturális feladatot végző szervezet vagy a polgármester. Mivel nem minden településről kaptam választ, következő lépésként telefonon, illetve személyesen kérdeztem le a kérdőívet a fennmaradó települések megfelelő személyeivel.

A *szekunder kutatás*: már meglévő adatok, információk gyűjtése, beleértve a különböző pályázati oldalakat (cél: a megyében megvalósult kulturális beruházások, kulturális gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos pályázatok kiszűrése), különböző KSH-adatokat (elsősorban kulturális, gazdasági statisztikák), a 2019. és 2020. évi közművelődési statisztikai adatok feldolgozását (a kultstat.oszk.hu oldalról letölthető excel-táblázat, pl.: alkotó művelődő közösségek leszűrése, kulturális alapú gazdaságfejlesztés, mint közművelődési alapszolgáltatás, mely településen végez ilyet az önkormányzat), a települések honlapját, az önkormányzati rendelettárat, valamint a birosag.hu civil szervezetek névjegyzéke honlapot .

A dolgozatomhoz felhasználtam a korábbi szakdolgozatomhoz készített kutatást is. A dolgozat témája a helyi termékek, kézműves termékek online értékesítésének a lehetőségeinek a vizsgálata volt.

3. Fogalmi háttér

A kutatni szánt területek fogalmait elsősorban a korábban már említett törvénymódosítás, és benne meghatározásra kerülő kulturális alapú gazdaságfejlesztés, mint közművelődési alapszolgáltatás alapján gyűjtöttem ki. A közművelődési alapszolgáltatásokkal és ezen belül a kulturális alapú gazdaságfejlesztéssel összefüggő szabályozás a 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről (továbbiakban 20/2018 EMMI rendelet). A rendelet 11. §-a foglalkozik a kulturális alapú gazdaságfejlesztéssel, felsorolja, hogy a feladatellátó milyen szakmai feladatokat láthat el az alapszolgáltatás biztosítása érdekében. Ezek a következők:

- a) „A helyi szellemi, épített és természeti örökségre építő közösségi és kreatív gazdaságot fejlesztő programokat kezdeményez és szolgáltatásokat szervez, támogatja azok

megvalósítását.

b) Az egyéni és közösségi tudást és kreativitást erőforrásként értelmező és használó helyi gazdaságot fejlesztő programokat kezdeményez, támogatja azok megvalósítását.

c) A kulturális terület- és településfejlesztéssel, helyi vállalkozás- és termékfejlesztéssel, kreatív iparral, a kulturális turizmussal kapcsolatos programokat, tevékenységeket, szolgáltatásokat szervez, támogatja azok megvalósulását.

d) Hozzásegít az információs és kommunikációs technológiák, a digitalizáció kulturális alapú használatához.” (20/2018 EMMI rendelet)

Sajnos jelen tanulmányban nem lesz lehetőségem a témával kapcsolatos releváns fogalmak kifejtésére, csupán felsorolására. Ezek a következők: helyi gazdaságfejlesztés, vidékfejlesztés, kulturális vidékfejlesztés, kulturális ipar, kreatív ipar, kulturális turizmus, kulturális örökség, közösségi tőke, társadalmi tőke, kulturális tőke.

A legtöbb vizsgált fogalom esetében több értelmezést, megközelítést is találtam. A fogalmaknál nem egymással ellentétes értelmezéseket találtam, hanem az a jellemző, hogy nagy mértékben fedik egymást. Sőt több átfedés van egy-egy külön fogalom esetén is, mint például a helyi gazdaságfejlesztés vagy a vidékfejlesztés. Egyrészt emiatt is szükséges konkretizálni, hogy a kutatás további részében mely értelmezések, meghatározások alapján mutatom be a Tolna vármegyei kulturális gazdaságfejlesztési tevékenységeket, folyamatokat.

A *helyi gazdaságfejlesztés* esetében azok a folyamatok, melyek akár települési, akár kistérségi, akár vármegyei szinten fejlesztik kulturális alapon a gazdaságot, legyen szó vállalkozói, nonprofit vagy települési kezdeményezésről, vagy ezek összehangolt projektjeiről.

A vidékfejlesztés esetében is előkerült és a rendeletben is szerepel a *kulturális turizmus és kulturális örökség*, így ezzel a területtel is szeretnék foglalkozni a továbbiakban. Pontosítva bemutatom a vármegye fontosabb turisztikai desztinációit, kulturális rendezvényeit, a települési értéktárak működését.

A *kulturális ipar, kreatív ipar* tekintetében a vármegye kulturális intézményeit vizsgálom, illetve röviden bemutatom azt, hogy milyen módon, milyen eszközökkel járulnak hozzá a helyi, illetve területi gazdaság fejlődéséhez. Ezt azért is tartom fontosnak megvizsgálni, mert ezek az intézmények szorosan kapcsolódnak a turizmushoz, a kulturális örökséghez, a hagyományőrzéshez, az előadóművészetekhez. Amivel nem foglalkoztam a dolgozatomban, de mindenképp érdemes lenne kutatni a továbbiakban: a média, a reklám, könyvkiadás, marketing, információs technológiák a vármegyében.

A *közösségi tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke* tekintetében a civil szervezeteket számszerűsítettem a vármegyében és összehasonlítottam a környező vármegyék adataival a civil szervezetek névjegyzéke alapján.

4. Tolna vármegyéről röviden, számokban

Területileg Tolna a vármegyék rangsorában hátulról az ötödik, lakosságszámot tekintve csak Nógrád vármegyében élnek kevesebben. A vármegye összlakossága évről-évre csökken. A

vármegye 109 települése 6 járásban található, ezek a Szekszárdi, Bonyhádi, Dombóvári, Tamási, Paksi és Tolnai. A települések és a lakosság eloszlása járásonként a következő táblázatban látható:

1. táblázat: Települések és lakosság száma járásonként
(saját szerkesztés, Forrás: Bóday 2019:81,82)

Járások	Települések száma (db)	Lakosság száma (fő)
Szekszárdi	17	56221
Paksi	15	47566
Tamási	32	36214
Dombóvári	16	30219
Bonyhádi	25	29516
Tolnai	4	17727
Összesen:	109	217463

A vármegyében összesen 11 város, 5 nagyközség és 93 község található. A települések száma és a lakosság aránya a különböző lakónépességű településeken a következőképpen alakul:

2. táblázat: A települések száma és a lakosság aránya a különböző lakónépességű településeken
(saját szerkesztés, Forrás: Bóday 2019:81,82)

Népesség	Települések száma/ aránya	Lakosság aránya
200 lakos alatt	8 / 7,3 %	0,52 % (1124 fő)
201-500 lakos	25/ 22,9 %	3,74 % (8138 fő)
501-1000 lakos	30/ 27,5 %	10,43 % (22701 fő)
1001-5000 lakos	38 / 35 %	32,54 % (70752 fő)

5001-20000 lakos	7 / 6,4 %	38,15 % (82953 fő)
20000 lakos felett	1 / 0,9 %	14,62 % (31795 fő)
Összesen	109 / 100%	100% (217463 fő)

Főbb mutatók Tolna vármegyéről:

3. táblázat: Összehasonlítás Tolna vármegyére és Magyarországra vonatkozó főbb mutatók alapján
(saját szerkesztés, Forrás: Dr. Bódiné 2020:38)

Főbb mutatók	Tolna vármegye	Magyarország
Teljes termékenységi arányszám	1,70	1,56
A 15-64 évesek foglalkoztatási rátája (%-ban)	70,3	71,9
A 15-64 évesek munkanélküliségi rátája (%-ban)	2,9	4,2
Havi nettó átlagkereset (ezer forintban)	255	268
Tízezer lakosra jutó lakásépítés (darab)	4,3	28,9
Egy főre jutó GDP (millió forintban)	3,7	4,9
Ezer lakosra jutó működő vállalkozás (darab)	76	90
A szántók aránya a mező gazdasági területen belül (%-ban)	91	82
Az ipari termelés értéke (ezer milliárd forintban)	0,6	34,2

Egy főre jutó kiskereskedelmi forgalom (ezer forintban)	1067	1178
---	------	------

További összehasonlító adatok Tolna vármegyéről:

- a havi nettó átlagkereset alapján a 19 vármegye közül csak 3 vármegye előzi meg Tolna vármegyét (251223 Ft)
- az 1000 lakosra jutó regisztrált vállalkozások száma alapján 8. Tolna vármegye a rangsorban (172 db)
- az egy lakosra jutó ipari termelést tekintve Tolna vármegye a 10. helyen áll (2,241 EFt)
- az egy lakosra jutó beruházások alapján Tolna vármegye 3. a 19 vármegye közül
- a munkanélküliség rátát tekintve 6. a 19 vármegye közül, a foglalkoztatási ráta alapján pedig 13.
- a turizmus esetében a vendégéjszakák tekintetében csak Nógrád vármegyében rosszabb a helyzet, csupán 1,1 százaléka az országos adatoknak. (KSH 2020)

5. Tolna vármegyei szervezetek és kulturális intézmények szerepe a kulturális alapú gazdaságfejlesztésben

Tolna Vármegyei Önkormányzat

A 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről 11. §-a alapján a vármegyei önkormányzatok kötelező területfejlesztési és területrendezési feladatai többek között: kidolgozza és határozattal elfogadja a vármegyei területfejlesztési koncepciót, illetve a vármegyei területfejlesztési programot; összehangolja illetékességi területén az államigazgatási szervek, a települési vagy kerületi önkormányzatok, a vármegyei jogú város önkormányzata, a gazdasági és civil szervezetek fejlesztési elképzeléseit; a vármegye gazdaságának és foglalkoztatásának fellendítése érdekében gazdaságfejlesztési, befektetés ösztönző tevékenységet lát el; vizsgálja és értékeli a vármegye társadalmi és gazdasági helyzetét, környezeti állapotát, adottságait.

Tolna Vármegyei Értéktár Bizottság

Az értéktári tevékenység több olyan területet is érint, amelyek a kutatás részét képezik (kulturális örökség, helyi termékek, helyi közösségek), illetve hosszú távon gazdaságfejlesztő hatást válhat ki a jól működő települési értéktári munka.

A vármegyei értéktár bizottság, a vármegyei önkormányzat és a Nemzeti Művelődési Intézet Tolna Vármegyei Igazgatóságának (bővebben lásd lejjebb) partnerségben megvalósuló programjai:

- Vár a megye – Tolna vármegyei értékek napja (Zomba, Bogyiszló, Kölesd, Szekszárd, Medina, Györköny, Sárszentlőrinc). 2018-ban, mint Dél-Dunántúli Értékek Napja.
- Magyar Értékek Napja (minden második évben Budapesten)

- Értékhangoló, Értékvetélkedő (érzékenyítő és vetélkedő általános iskola felső tagozatos diákjainak és középiskolásoknak)
- Hungarikum műhelyfoglalkozások
- módszertani segítség az értéktárak létrehozásához, működtetéséhez
- módszertani kiadványok (Kincses Tolna megye, Értékhangoló – Módszertani füzet helyi értéktári tevékenység folytatásához)

A vármegyei értéktárban közel 500 érték található, viszont hungarikummal nem rendelkezik a vármegye (törekvések vannak pl.: sárközi hagyományok, pincefalvak). Országos viszonylatban a vármegyei értéktárunk az egyik leghatékonyabb. Tolna vármegye 109 települése közül 56 településen alakult már meg az értéktár bizottság, további 12 település pedig tagja a vármegyében működő két tájegységi értéktárnak (Völgységi Értéktár Bizottság, Kapos- hegyháti Natúrparki Tájegységi Értéktár). A közel 500 vármegyei értéktárban található érték a vármegye 66 településén található. A vármegyei értékek közül a legtöbb az épített környezet kategóriában, a második legtöbb a kulturális örökség kategóriában található. A kiemelt vármegyei értékeket külön kifejezéssel tolnaikumoknak nevezték el, ezekből 2022-ig 20 darab volt. Ezek a következők: Sárköz népművészete (szövés, hímzés, gyöngyfűzés, viselet), evangélikus templom (Gyöngyös), református templom épületegyüttese (Nagyszékely), Batai Szent Vér kegyhely, pincefalva (Gyöngyös), Grábóci szerb ortodox búcsú, Lázár Ervin írói munkássága, vár (Simontornya), Vármegyeháza (Szekszárd), síóagárdi hímzés és viselet, Hímzésmúzeum, tamási gyógyvíz, gyulaji dóm, bonyhádi zománcáru és zománcedény, bukovinai székely betlehemes, a csobányolás, Lussonium, romkert, Botyán-sánc, Tolnai Képfestő Műhely, szekszárdi márc, Gemenci erdő, magyar atomenergetikai szaktudás, szekszárdi történelmi borvidék és borai, Ozorai vár, Mészöly Miklós író munkássága, Rákóczi túrós.

Nemzeti Művelődési Intézet Tolna Vármegyei Igazgatósága

A Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., mint országos szakmai szolgáltató szervezet szervezeti egysége a Nemzeti Művelődési Intézet Tolna Vármegyei Igazgatósága. Az 1997. évi CXI. törvény 85. § (1) bekezdés d) pontja kimondja, hogy a szakmai szolgáltatás keretében ellátandó feladat a többi között „a terület- és vidékfejlesztési célokkal összhangban közművelődési tevékenységgel összefüggő elemzések és fejlesztő programok készítése és hasznosítása, szakmai műhelyek működtetése, innovatív kezdeményezések támogatása, közreműködés a kulturális alapú gazdaságfejlesztésben a kreatív és kulturális ipari szolgáltatások fejlesztésével” (1997. évi CXI. törvény)

A vizsgált időszakban a vármegyei igazgatóság többek között a következő tevékenységeivel segítette valamilyen formában a kulturális alapú gazdaságfejlesztést:

- a vármegyei értéktár bizottságnál már felsorolt tevékenységek az értéktári tevékenységgel kapcsolatban
- szakmai napok, konferenciák szervezése (Az ipari kender egészségünk szolgálatában konferencia, szakmai napokon pályázati lehetőségek bemutatása, Helyből jobb – szakmai programsorozat)
- a Nemzeti Művelődési Intézet kulturális gazdasággal kapcsolatos online kiadványainak népszerűsítése (értéktárak módszertanával kapcsolatos kiadvány, Tudástár a közösségi

művelődésben sorozatból a Kulturális közösségi marketing és média ismeretek, a Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés, a Kulturális turizmus vagy a Márkázás és kulturális közösség-szervezés)

- képzések szervezése (közművelődési szakember középfokú OKJ-s, amatőr művészeti csoportok mentorálása, digitális kompetenciafejlesztés a közművelődésben, kulturális szervezetmenedzsment, fotó és videó készítés közművelődési szakembereknek KAB akkreditált képzések)
- a munkatársak részvétele szakmai fórumokon, konferenciákon (pl.: Élhető örökség-népi építészeti konferencia, Élelmiszeripari támogatások a vidékfejlesztési programban 2020-27 között, Közösségépítés digitális eszközökkel, Helyi termék, marketing, közösségi média szakmai fórumok)
- szakkörök, foglalkozások szervezése (az Aszakkor.hu vármegyében megvalósuló szakkörök, Elfeledett szakmák, népi kismesterségek visszatanolása tanfolyam)
- vármegyei adatbázisok készítése

Kulturális intézmények a vármegyében

A *közművelődési intézményekre* helyeztem a hangsúlyt a kutatás során, mivel a korábban már említett 1997. évi CXL. törvény közművelődésre vonatkozó része nevesíti is a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, mint közművelődési alapszolgáltatást. A muzeális intézményekre vonatkozóan a törvény 37/A. § (4) bekezdés g) pontja így fogalmaz: „a muzeális intézmény a kulturális javakhoz való hozzáférés biztosítása és a kulturális alapellátás kiterjesztése érdekében: turisztikai vonzerejének felhasználásával, a látogatóknak nyújtandó szolgáltatásokkal helyi és országos szinten elősegíti a gazdaság élénkítését.” (1997. évi CXL. törvény) A könyvtár és a levéltár elsősorban, mint tudásbázis járul hozzá a helyi gazdaság fejlődéséhez.

A vármegye 11 közművelődési intézményéből 3 kulturális központként (ebből 1 agóra), 1 művelődési központként, 2 művelődési házként, 5 integrált kulturális intézményként működik. A fenntartó 3 esetben nonprofit kft, 1 esetben alapítvány, 7 esetben pedig az önkormányzat. A közösségi színterek esetében a 98 településből háromban látja el a feladatot civil szervezet közművelődési megállapodással. A közművelődési statisztika összesítő adatai alapján 2019-ben 11 színtérben és 8 intézményben, 2020-ban 12 színtérben és 8 intézményben látták el a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, mint közművelődési alapszolgáltatást. A vármegye közművelődési intézményei, közösségi színterei elsősorban a következő tevékenységekkel segítik a helyi kulturális gazdaságfejlesztő folyamatokat:

- helyi szellemi, épített és természeti örökségre építő közösségi programok szervezése (pl. kulturális kirándulások szervezése)
- olyan programok szervezése, ahol lehetőséget biztosítanak a helyi termelőknek, kézműveseknek árusításra, foglalkozások tartására (pl. települési rendezvényeken)
- klubok, szakkörök, kézműves foglalkozások szervezése, a közösségeknek helyszín biztosítása
- kulturális turizmussal kapcsolatos programok szervezése (helyi hagyományra, jellegzetességre épülő rendezvény, pl. szüreti napok)
- információs szolgáltatás nyújtása
- kiállítások szervezése
- helyi előadóművészeknek, hagyományőrző együtteseknek fellépési lehetőség biztosítása (pl. városi rendezvényeken, falunapon)

A múzeumok, kiállítóhelyek fő kapcsolódási pontja a kulturális gazdaságfejlesztéshez a kulturális turizmus és a kulturális örökség. A vármegyében 24 muzeális intézmény, illetve bejegyzett kiállítóhely található, az intézményekhez kapcsolódik további 8 telephely is. Közel 40 egyéb kiállítóhely (tájházak, helytörténeti gyűjtemények) is működik a vármegyében.

A vármegyei hatókörű városi könyvtár Tolna vármegyében a szekszárdi Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár (2022-ben használt név). Nyilvános könyvtárak a vármegye 11 városában és Fadd nagyközségben találhatóak, a többi településen könyvtári, információs és közösségi hely működik a Könyvtárellátási Szolgáltatórendszer keretében. A könyvtárak több tevékenységgel is hozzájárulhatnak a kulturális gazdaság fejlesztéséhez például különböző kézműves foglalkozások, körök, szakkörök, fiatalok olvasásra nevelése, kulturális programok szervezése révén.

A DJP (Digitális Jólét Program) Pontok többsége könyvtárakban található. Ezek a pontok 2015-től alakultak az digitális fejlesztési irányait meghatározó stratégiák kialakítását követően, azzal a céllal, hogy segítsék a települések lakóit, vállalkozásait a digitális kihívásokban. Összesen 78 helyen, 72 településen található ilyen a vármegyében. A könyvtárak mellett elsősorban közművelődési intézményekben, színterekben található DJP Pont, de akad 1-1, amelyik idősoththonban, gondozási központban, családsegítő központban és drogterápiás intézményben működik.

A vármegye egyetlen színháza a szekszárdi Magyarországi Német Színház (Deutsche Bühne Ungarn), amely rendszeresen és társulattal működő kőszínház.

A vármegyében csupán 3 olyan település van, ahol mozi található Szekszárd, Paks és Bőlske, mindhárom működése közművelődési intézményhez kapcsolódik.

Helyi termékek, kézműves termékek, művészeti, népművészeti tárgyak

A 20/2018. EMMI rendelet 11. §-ban leírt tevékenységek közül a következők kapcsolódnak a helyi termékekhez: az egyéni és közösségi tudást és kreativitást erőforrásként értelmező és használó helyi gazdaságot fejlesztő programok, a kreatív gazdaságot fejlesztő helyi vállalkozás- és termékfejlesztéssel, kreatív iparral kapcsolatos programok szervezése, megvalósításának támogatása.

Fontosabb Tolna vármegyei rendezvények kitelepülési lehetőséggel a helyi termelőknek, kézműveseknek:

- Nemzetközi Gastroblues Fesztivál (Paks)
- Szekszárdi Szüreti Napok
- Kávé Bor és Pálinka Fesztivál (Paks)
- Pünkösdi Hal- és Vadünnep (Szekszárd)
- Tarka Marha Fesztivál (Bonyhád)
- Paksi Országos Siller Fesztivál
- TRÓFEA Vadgasztronómiai Fesztivál (Tamási)
- O.Z.O.R.A. Fesztivál (Ozora)
- Vár a megye - Vármegyei Értékek Napja (minden évben más helyszínen)

- Simontornyai Várnap
- Bátaszéki Bornapok

Támogató szervezetek, kezdeményezések, összefogások a vármegyei helyi termék piacon a vizsgált időszakban: Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat, Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013, Vidékfejlesztési program 2014-2020, Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, Szekszárd Borvidék Nonprofit Közhasznú Kft., Dél-Dunántúli Borturisztikai Klaszter, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar szakképzései, szakirányú továbbképzései, Tolna Megyei Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Közhasznú Kft., illetve a Tolna Vármegyei Önkormányzat Integrált Szociális Intézménye több olyan szociális otthont is üzemeltet Tolna megyében, ahol helyi termékeket készítenek (Tengelic, Belecska, Bonyhád, Bölcske, Pálfa, Regöly-Majsapuszta).

Különlegességek, jó példák Tolna vármegyéből:

- Czeller Gábor a 2017-es évben az ország biogazdája (családi gazdaság, Tamási)
- számos országosan elismert borász, pálinkafőző
- Dunarét Kft. (Gyümi gyümölcslevek, Fadd)
- Solio Kft. (növényi olajok, Fadd)
- Mözsi Malom Kft. (Tolna-Mözs, a környék egyetlen olyan malma, ahol saját maguk termesztette gabonát őrölnek)
- Stelcz és Fiai Kft. (hagyományos és házi jellegű húskészítmények, Bátaszék)
- Gemenc Whiskey (whiskey Pörböllyről)
- Petrits Mézeskalács Kft. (mézeskalács, gyertya, Mézeskalács Múzeum, Szekszárd)
- Szilágyi Udvari Fűszeres (fűszerek, fűszerkeverékek, Tolna)
- Tolnai Kékfestő Műhely (1810-ben alapították)
- Janchili és Nyéki-Hegyí Levendulás és Kézműves Terasz (Bátaszék)
- Öko-Spáiz hulladékmentes bolt (Szekszárd)
- Horog Étterem és Delicatesse, Vonóhorog Food Truck (étterem, szálláshely, az elkészített ételek alapanyagainak 80 százalékát helyből szerzik be, helyi termék vásárlási lehetőség, Szálka)
- BeSweet Csokigyár és Élelmiszer Manufaktúra, látogatóközpont (A Kék Madár Alapítvány üzemelteti, megváltozott munkaképességű alkalmazottak)

A népi iparművészetnek amellet, hogy a helyi termékekhez, kézműves termékekhez hasonlóan kapcsolódnak a kreatív iparhoz, fontos feladata a kulturális örökség megőrzése, fenntartása. A népi iparművészeti, népművészeti tárgyak készítőit Tolna vármegyében a Népművészeti Egyesületek Szövetségének tagszervezete a Tolna Megyei Népművészeti Egyesület (2022-ben használt név) támogatja. A vármegyére jellemző mesterségek és alkotók: kovács, babakészítő, gyöngyfűző, népi ékszerkészítő, cipész, viseletkészítő, keramikus, hímző, fonó, kosárfonó, bőrműves, szíjgyártó.

Kulturális turizmus és kulturális örökség Tolna megyében

A vármegyében nem található túl sok országosan is ismert turisztikai célpont, én a Gemencet és a szekszárdi borvidéket sorolnám ide, esetleg a Simontornyai és az Ozorai várat. Ennek ellenére úgy vélem rengeteg látnivaló van a vármegyében, ha csak arra gondolok, hogy a már korábban említett Tolna Vármegyei Értéktárban közel 500 vármegyei érték található.

Különlegességek, jó példák, kezdeményezések a vármegyei turizmusban:

- Gemenc Zrt. – Ökoturisztikai Központ (Pörböly)
- <http://borokvizekkuriak.hu/> (a Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület által működtetett honlap, 11 településen kirándulási, szálláslehetőségek, borturizmus)
- Závod településkép – autentikus házfelújítások (pl. Népi Építészeti Program keretében)
- Több településen is található pincefalu, például Sióagárdon, Bölcskén, Györkönyben, Pakson
- 2 országos borvidék (szekszárdi és tolnai)
- falusi vendégasztal szolgáltatás jellemző (pl. nyitott pincék programok vagy helyi termelők szálláshellyel, vendéglátó térrel)
- lovas napok, fogathajtó versenyek (Tamási és környéke elsősorban)
- fesztiválok (kiemelendő a Szekszárdi Szüreti Napok, a Gastroblues Fesztivál és az O.Z.O.R.A. Fesztivál)
- Sió csatorna fejlesztése turisztikai céllal

Egy 2011-ben a Tolna vármegyei kulturális turizmusról készült tanulmány következtetései közül néhány:

- Tolna vármegye mind szállás-, mind vendéglátóipari kínálata, valamint a turizmust segítő közlekedési adottságai tekintetében is jelentős lemaradásokkal küzd
- tárgyi és népi szellemi örökség látogatható emlékhelyeinek száma Tolna vármegyén belül viszonylag magas az országos átlaghoz képest
- Tolna vármegye kulturális többlete: néprajzi gazdagságának multikulturális etnikai színessége
- A helyi adottságokat a legintenzívebben kiaknázó összetett folklór tartalmú rendezvények az úgy nevezett falunapok, népünnepélyek, bűcsúk stb.
- Az úgynevezett magas kultúra tekintetében Tolna vármegye adottságai igen szegényesek
- Tolna vármegye irodalmi hagyományai (TMÁMK 2011:1-5)

Civil szféra, közösségi tőke

Az állami, önkormányzati szektor és a vállalkozói oldal mellett a helyi gazdaságfejlesztés harmadik pillére a civil szektor. Véleményem szerint, ha egy településen jól működik a civil élet, vannak civil szervezetek, közösségek, akkor az nemcsak egy közösségi erőt jelent a településnek, hanem gazdaságit is, hiszen a civil szervezeteknek nagyon sok lehetősége van különböző pályázatok segítségével pénzügyi forrásokhoz jutni, melyen sok esetben a településen hasznosulnak.

A Tolna vármegyei civil szervezetek helyzetét, azok közül is elsősorban a kulturális tevékenységűekre koncentrálva, egy összehasonlító elemzéssel mutatom be. A civil szervezetek névjegyzéke segítségével Tolna vármegye és a 5 környező vármegye civil szervezeteit vizsgáltam a kulturális tevékenységű és a kulturális és információs, kommunikációs tevékenységű

szervezeteket figyelembe véve. Az alábbi táblázatban az egyes vármegyék adatai foglaltam össze:

4. táblázat Kulturális és a kulturális és információs, kommunikációs tevékenységű civil szervezetek száma

(saját szerkesztés, Forrás: Bóday 2019, birosag.hu)

Vármegye	Településszám	Lakosságszám	Cél szerinti besorolás: kulturális tevékenység (egyesület + alapítvány)	Cél szerinti besorolás: kulturális és információs, kommunikációs tevékenység (egyesület + alapítvány)	Összes
Tolna	109	217463	187+92 (279)	96+17 (113)	392
Baranya	301	360704	359+134 (493)	234+31 (265)	758
Somogy	246	301429	192+151 (343)	187+36 (223)	566
Fejér	108	417712	266+133 (399)	98+26 (124)	523
Bács-Kiskun	119	503825	240+108 (348)	176+41 (217)	565
Veszprém	217	341317	267+133 (400)	173+95 (268)	668

Meg kell jegyezni, hogy az adatokban van minimális torzítás, mert az egyes vármegyei törvényszékeknél nagyjából 5-10 olyan kulturális szervezet van bejegyezve, melynek nem abban a vármegyében van a székhelye.

5. táblázat: Kulturális besorolású civil szervezetek száma településre és 1000 lakosra lebontva (saját szerkesztés, Forrás: birosag.hu)

Vármegye	Kulturális besorolású civil szervezet/település	Vármegye	Kulturális besorolású civil szervezet/1000 lakos
----------	---	----------	--

Tolna	3,60	Tolna	1,8
Baranya	2,52	Baranya	2,1
Somogy	2,30	Somogy	1,9
Fejér	4,84	Fejér	1,3
Bács-Kiskun	4,75	Bács-Kiskun	1,1
Veszprém	3,08	Veszprém	2,0

A kulturális tevékenységű civil szervezetek mellett fontos szerepe van a helyi gazdaságfejlesztésben a vármegyei LEADER-egyesületeknek, ezek a következők:

- Duna Összeköt Egyesület (Paks és környéke, 13 Tolna vármegyei település)
- Tolnai Hármas Összefogás Nonprofit Kft (Dombóvár és Bonyhád környéke, 36 település)
- Tamási és Térsége LEADER Egyesület (29 település)
- Sárköz-Dunavölgye-Siómente Egyesület (Szekszárd környéke, 24 település)
- további 2 település Értény és Koppányszántó egy Somogy vármegyei egyesülethez tartozik

A civil szervezetek és a helyi gazdaság összefüggésében fontos tényező a pályázati lehetőségek megfelelő, hatékony kihasználása. A kutatás során a Széchenyi 2020 Programban megvalósuló vármegyei pályázatokat gyűjtöttem ki, és csak azokat, melyek kapcsolódnak a kulturális gazdaságfejlesztéshez. Ez összesen 27 projekt. További lehetőségek a civil szervezeteknek a kulturális területen az elmúlt 10 évben: Csoóri Sándor Alap, Magyar Falu Program Falusi Civil Alap, Városi Civil Alap, Kubinyi Ágoston Program, Hungarikum pályázat stb.

A bejegyzett civil szervezetek mellett fontos szerepe van a helyi társadalomban az informális közösségeknek is. Példaként gyűjtöttem a közművelődési statisztika adataiból a lenti táblázatba, hogy a 2019 mennyi csoport, tag és foglalkozás volt a klubok, körök, szakkörök esetében. Az egyéb érdeklődési kör kategóriába többek között a következő tevékenységet találtam: különböző tornák, tánc, méhészek, galambtenyésztők, kertbarátok, foltvarrók, hímzés, olvasókör, teaház, honismereti kör a teljesség igénye nélkül.

6. táblázat: Klubok, körök, szakkörök Tolna megyében, 2019-es adatok
(Forrás: kultstat.oszk.hu)

	Nyugdíjas	Ifjúsági	Gyermek	Családi	Egyéb, érdeklődési kör szerinti	Összesen
Csoportok száma	90	35	67	30	182	403
Tagok éves átlagos száma összesen	3023	491	890	549	4765	9708
Foglalkozások száma összesen	2667	933	1740	440	4083	9823

6. SWOT elemzés Tolna vármegye kulturális gazdaságáról, gazdaságfejlesztéséről

A következő táblázatban gyűjtöttem össze a vármegye azon erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit, veszélyeit, melyek a kulturális gazdasággal kapcsolatosak. Az elemzést az elvégzett kutatások alapján készítettem.

7. táblázat: SWOT-analízis Tolna vármegye kulturális gazdaságáról, gazdaságfejlesztéséről

Erősségek	Gyengeségek
- különböző népcsoportok, kisebbségek, kulturális sokszínűség - szinte minden településen található helyi termék, kézműves termék előállító - jó természeti adottságok - népművészet - erős civil szféra - sok szervezet támogatja a kulturális gazdaságfejlesztést	- kevés szálláshely összességében - kevés országosan ismert turisztikai desztináció - információhiány (kevés kulturális gazdasággal kapcsolatos tartalom a település honlapján pl. helyi termelők, szálláshelyek, alacsony megjelenés országos online felületeken) - Tolna vármegye nem része a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 – Turizmus 2.0 által meghatározott 11 turisztikai térségnek
Lehetőségek	Veszélyek

• állami támogatások, pályázati források hatékony kihasználása • a kulturális gazdaságot támogató, különböző területeken tevékenykedő szervezetek között további együttműködések kialakítása, összehangolt cselekvés, klaszterek kialakítása • növekvő népszerűség a helyi termékek iránt • a kulturális gazdaság szereplőinek folyamatos továbbképzése • modern kommunikációs eszközök, csatornák adta lehetőségek kihasználása	• kevesebb pályázati támogatási lehetőség • a különböző együttműködések, kezdeményezések nem működnek hosszú távon • az elvándorlás és érdektelenség negatív hatása a helyi közösségekre
--	--

7. Következtetések, összegzés

A kutatás során az egyes kutatott területekkel kapcsolatban a következő megállapításokra jutottam, következtetéseket vontam le:

Kulturális intézmények:

- törvény alapján kötelező közművelődési és könyvtári települési feladatellátásnak köszönhetően a vármegye minden településén működik közművelődési intézmény vagy színtér és könyvtár.
- kiállítóhelyek nagyjából átlagosan minden második településen találhatók.
- a közművelődési intézmények elsősorban a helyi termelők részére kitelepülési lehetőséggel, vármegye előadóknak fellépési lehetőséggel, a múzeumok a kulturális turizmusban betöltött szerepükkel, a könyvtárak pedig a DJP pontok által a digitális tudás átadásával segítik a kulturális gazdaságot

Helyi termékek, kézműves termékek, népművészet:

- szinte minden településen található helyi termelő, kézműves
- az értékesítési módok közül csupán a kosárközösség (vagy dobozrendszer) hiányzik
- a korábbi szakdolgozatomhoz 2018-ban elvégzett kutatáshoz (helyi termékek, kézműves termékek piaca) képest javult a helyi termelők, kézművesek piacra jutási helyzete. Több alkalmanként működő helyi termelői piac is alakult, illetve részben a COVID-járványnak is köszönhetően megerősödött a piacon az online jelenlét (közösségi média, honlapok, webshop)
- hasznos lehet egy összefogó online adatbázis készítése akár vármegyei, akár járási szinten

Kulturális turizmus, kulturális örökség:

- ugyan kevés az országosan ismert turisztikai desztináció a megyében, nagyon gazdag látnivalóban, rejtett értékekben

- lehetőség az irodalmi túrákban (tematikus útvonalak szervezése az irodalmi örökség mentén)
- országos viszonylatban a szálláshelyek tekintetében az egyik legelmaradottabb vármegye,
- hasznos lehetne turisztikai csomagok kialakítására, mint például e fentebb említett irodalmi túrák, de lehet építeni falusi turizmusra, ökoturizmusra is
- kerékpárutak kialakítása, az kerékpárúthálózat további fejlesztése (pl. több éve tervezik a régi Pécs-Bátaszék vasútvonalon Pécsvárad és Bátaszék között kerékpárút kialakítását, ami akár összeköthetné Pécset Tolna megyével)
- az épített örökség esetében a karbantartásra, felújításra szoruló épületekre, műemlékekre pályázati források előteremtése szükséges
- lehetőség a Siómente turisztikai célra történő hasznosítása bevonva a csatorna mentén fekvő településeket összekapcsolva a természeti környezetet a Siómente kulturális örökségével
- a vármegye turisztikai marketingjének erősítése

Civil szféra, közösségi tőke:

- sok a civil szervezet a megyében, kulturális tevékenységű civil szervezetből átlagosan több, mint 3 jut egy településre
- sok a településeken működő alkotó művelődési közösség (átlagosan 5 közösség/település), kör, szakkör, klub, tevékenységüket tekintve rendkívül változatosak
- sok pályázati forrás jut a megyébe és a településekre a civil szervezeteknek köszönhetően, viszont szükséges a folyamatos pályázati tanácsadás, pályázatíró tanfolyamok szervezése, a kulturális területen ritkán vagy sikertelenül pályázó települések civil szervezeteinek segítése
- kijelenthető, hogy azokon a településeken, ahol jól működnek a civilek, látható nyomai vannak, hogy a település maga is jól működik (településkép, hagyományok őrzése, felújított intézmények)

Összességében kijelenthető a vármegyéről, hogy működik, bizonyos településeken jól működik a helyi kulturális gazdaságfejlesztés, és a kulturális terület sok helyen kapcsolódik a vármegyei, járási, települési fejlesztési koncepciókba. A települések részben önmaguk, részben a vármegyei, térségi szervezetek segítségével képesek kihasználni a kulturális, természeti, társadalmi adottságait a vármegyének. Több már felsorolt együttműködés, kezdeményezés, vármegyei jó példa segíti elő a kulturális gazdaság fejlődését. Viszont ahogy a SWOT-analízisben felsorolt, vagy a néhány sorral feljebb felsorolt lehetőségekből látszik, lehetnek további fejlődési, együttműködési lehetőségek, amik hozzájárulhatnak a vármegye fejlődéshez a kulturális gazdaság által.

Felhasznált irodalom:

- BÓDAY Pál (felelős szerk.) (2019): Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2019. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.

- Dr. BÓDINÉ Vajda György (felelős szerk.) (2020): Körkép a megyékről, p. 38. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/korkep_a_megyekrol_2020.pdf letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- Prof. Dr. CSATH Magdolna (2018): A kultúra, mint társadalmi tőke és versenyképességi tényező In: Szín Közösségi Művelődés 2018. július 23/3, 5-9. p. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00152/pdf/EPA01306_szin_2018_3_04-09.pdf, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- CZENE Zsolt (2002): A kulturális örökség területfejlesztési megközelítése (The Cultural Heritage in Regional Development Approach) In: Tér és Társadalom 16. évf. 2002/4. Elérhető: http://epa.niif.hu/02200/02251/00010/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom1719.pdf, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- MAROSÁN Gréta – MÁRKUS Edina (2019): A kreatív gazdaságtól a kulturális alapú gazdaságfejlesztésig In: Kulturális Szemle 12. szám (2019/2. szám) Elérhető: <https://www.kulturalisszemle.hu/12-szam/junior-kutato-i-muhely/marosan-greta-markus-edina-a-kreativ-gazdasagtol-a-kulturalis-alapu-gazdasagfejlesztesig-1>, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- SIMÁNDI Szilvia – BENKEI-KOVÁCS Balázs (2018): Kulturális turizmus (Tudástár a közösségi művelődésben XII. kötet), NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. Elérhető: <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-XII.-Kultur%C3%A1lis-turizmus.pdf>, Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- HOZAM 2001 Vidékfejlesztő és Gazdasági Szolgáltató Kft. és az MSB Fejlesztési Tanácsadó Zrt (2013): TOLNA MEGYE GAZDASÁGFEJLESZTÉSI PROGRAMJA (2. SZ. MUNKAVÁLTÓZAT) 2014-2020, Szekszárd. Elérhető: http://www.tolnamegye.hu/teruletfejleszes_2013/131204/TOP_Tolna_Megye_Gazdasagfejlesztesi_Pro
<munkaanyag.pdf>, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- Tolna Megyei Általános Művelődési Központ (2011): A kulturális turizmus helyzete és lehetőségei Tolna megyében 2011. (Tanulmány a tolna megyei önkormányzat számára) In: TMÁMK Hírlevel 2011 (V. évfolyam) 11. szám. Elérhető: http://www.tmamk.hu/kiadvanyok/hirlevel_5_11.pdf, Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- KSH: Fókuszban a megyék 2020. I-III. negyedév. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/203/index.html>, letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- Civil szervezetek névjegyzéke: <https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke> Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer: <https://kultstat.oszk.hu/#/home/public> Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv> letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800020.EMM> Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.
- 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600021.tv> Letöltés dátuma: 2023. 08. 27.